

CIGÁNYOK

- CIGÁNYPROBLÉMA NÉLKÜL

A középkori cigányasszony, akit Szín főtáncjában beszélgetek, nem a divatlapból lépett ki, de olyan elfogadható öltözködést visel, amelyben feltűnés nélkül sétálhatna végig a pesti Nagykörúton is. Valahányosor összeszóródott vele, mindig ugyanazzal a mondattal köszönt rám.

— Hallod-e, mi egy üdösök vagyunk, együtt jártunk iskolába.

Beleegyezően bólogatok, pedig a hallottaknak csak az első fele igaz. Egy évben születünk, ez tény, de az iskolával már nincs minden rendben, azt csupán egyszerre kezdtük.

A színi cigányok négy-öt évtizeddel ezelőtt is kivétel nélkül beiratkoztak az elemi iskolába, bár a VI. osztályig kevesen jutottak el közülük. Az ország más vidékein viszont el sem kezdték még az alapfokú művelődést sem. Többiségükben a színi cigányok is megelégedtek azzal, hogy megtanulták a betűket, alá tudták írni a nevüket, megszámozták a szűkösen csörgedező pengőket vagy inkább filléreket. A tudományból ennyit elégségesnek érezték.

A történet nélküli falu

Semmiféle lokálpatrióta elfogultság nem mondhatja velem, hogy ebben a községben a cigányok valamiképpen másnak, jobbnak, különbnek születtek volna a többiekénél. A valóságban mégis előnyükre különböztek, elsősorban abban, hogy dolgoztak. Kényszerítő körülmények készítettek őket erre, ezt kielégítően indokolja az utolsó népszámlálás egyetlen adata: Szín község 1010 lakójából 460 cigány. A számok mások voltak, az arány ugyanez a felszabadulás előtt is. Ez a körülmény egyszerűen lehetetlenül tette számukra, hogy kéregetésre, naplopásra rendezkedjenek be. Ha nem akartak éhen pusztulni, dolgozniuk kellett.

Próbáltam választ keresni arra: hogyan alakult ki ez a szokajlan arány, de nem nagyon sikerült, ugyanis ennek a falunak nincs írott története. A régi századokban a Fáy- és a Puky-családok birtokoltak némi földet a határban, de a földesúr fogalma itt valójában ismeretlen volt. Jellemző, hogy az 1945-ös földreformnak csak a híre érkezett el, földet nem osztottak, hiszen földbirtok sem létezett, amit parcellázhattak volna.

A hajdani Torna vármegye alsó járásában fekvő falu első lakói a XIII. század közepe táján érkeztek Gömör felől, közöttük azonban még nem találhatunk cigányokat. Aki a községet tíz évvel ezelőtt kereste a vasúti menetrendben, még megtalálhatta, azóta azonban eltűnt. Nem az állomás, az forgalmasabb mint valaha, a névtáblája cserélődött ki. Felirata a régi Szín helyett ma Jósvaló-Aggtelke, ez ismerősebbnek is hangzik, hiszen a méltán világhírű cseppkőbarlang mégis fontosabb idegenforgalmi gócpont, mint a Jósvaló-parti kis falu, amelynek talán egyetlen nevezetessége a népi műemlékké nyilvánított, felülcsapott vizimalma. Az idegen azonban azt sem tekintheti meg, mert nem működik, tulajdonosa körülkerítette, kapuját bezárta.

Száznyolcvan éve egyetlen cigány sem élt a faluban, mert Vályi András 1799-ben protestáns falunak jellemezte, a cigányok pedig kivétel nélkül katolikusok voltak. Fényes Elek viszont 1851-ben a Magyarország geográfiai szótárában már arról tájékoztat bennünket, hogy a község hétszázötvennyolc lakosa közül hatszázharminc református, harmincegy zsidó és száz katolikus. Az utóbbiak a cigányok, azaz a múlt század első felében jelentek meg. A szabadságharc után a népességnek még csak egyhatede, ma negyvenöt százaléka.

Nagyarányú szaporodásukat megmagyarázza az az eléggé ismert jelenség, hogy körükben máig is ismeretlen a családtervezés; a születések száma a magyar lakosságának többszöröse. A Szőrös Dezső ragadvány-néven ismert

családnak most is tizenhat élő gyermeke van, egy másik családnak tizennégy. Elgondolkoztató, hogy mennyi kenyér, leves, enni való kell vagy kellene arra az asztalra, ahol a család ebédhez a két szülővel együtt tizennyolcan ülnek le. Ebből persze logikusan következik, hogy a magas családi pótlék ellenére a legodosabb beosztással sem lehet megfelelően ellátni ekkora családot, így aztán szociális probléma azért a színi cigányok körében is akad. A tanács alkalmanként külön alappól ruhasegélyben részesíti az iskolás korú gyerekeket.

Színben nem viskókban, kunyhókban éltek vagy élnek a cigányok. Maga a falu az aggtelki karsztvidék barlangi vizeit a Bódvára vezető Jósvaló patak bal partjára épült egy szurdok völgybe. A cigánysor — a tanács titkára telepnek mondja, de ezt sem ők, sem a falusiak nem használják — közvetlenül a lenti községgel szomszédos alacsony dombra települt. Oldaláról a szél és a víz rég lehordta a fedőréteget, a napfényben szikráznak a csupasz, szürkésfehér sziklák.

Ezekből a sziklákból ők maguk, ott, helyben vájták ki azt az építő anyagot, amelyből kőházaikat felépítették. A közeli erdők szolgáltatták a fát a tetőszerkezethez. Az épületek erősek, szárazak, üvegezett ajtókkal és ablakokkal. Egészséges lakóházak. Emlékeimben még felsejlik egy-két szalma-tetős házikó, de az utolsó tíz-husz évben azokat is beseperrezték. Mindez megszokott lehet bármelyik hazai községünkben, de aligha találunk meg a párját az ország cigánytelepeinek bármelyikén is.

A színi cigányok tehát kőházakban laknak, nem vándorolnak, lecsapva azt a természetes el- és beköltözést, amely a magyar lakosságra is jellemző. Elvándorolt például az utolsó vajda családja, az Orgovány-család, mert lakást szereztek maguknak Miskolcon, ahol dolgoznak. Ma nincs vajda, nincs dádé, tulajdonképpen semmi külön cigány-közigazgatás nincs. A Nyúl — ez is ragadvány-név — ugyan kifirta az ajtajára, hogy Telepbíró, de ezzel önnönmagát bízta meg, nem árt vele senkinek, tehát ráhagyják. A tanácsban sincs külön képviselő, a tanács tagok közül kettő azonban megbízást kapott ügyeik-gondjaik intézésére. Ezek egyike az általános iskola igazgatója, a másik a nyugdíjas volt segédjegyző, aki régről ismeri őket.

A színi cigányok megtelepedésének jellemzésére hadd eleve-nyitsek fel egy harminc-harmincöt éves történetet. Valahonnan idegenből odavetődött egy cigány-család. Eleinte szó nélkül tudomásul vették a jövevények érkezését, később kiközösítették őket. Hogy miért? Mert nem építettek maguknak kőházat, hanem sátrat vertek a cigánysor szélére, ott ütötték fel a tanyájukat. Még tetézte irántuk a többiek ellenszenvét, hogy elválaszták a pócegödrök tisztítását, ürítését, amiért aztán Dögös lett a csúfnevük. Végül fel kellett szedniük a sátorfájukat.

A cigányok házai tehát ugyanaból az anyagból és ugyanolyan módszerrel épültek, mint a falusiaké, a kettőt összetéveszteni mégsem lehet. En megszokhattam gy-

rekkoromban, tehát fel sem tűnt, hogy fölöttébb színesek.

A fehér alapozású házfalon negyvenöt centiméteres sávok húzódnak. Az egyik fekete, a másik sárga, a harmadik püspökklila, a negyedik valami kékel befeccskendezett haragoszöld. Valósággal tobzódik a ház az összefüggéstelen, összhang nélküli faldekorációban, de az egésznek együtt mégis meglepően egységes a hatása. A cigányok mélyről és ősi korokból származó vonzalma a tarkasághoz a házfalakról is leolvasható.

Különb megadtam, hogy nem tervezték ők semmit, csak azt határozták el előre, hogy kifestik a házat. Elmentek a szövetkezet boltjába, s ami festéket találtak, azt megvették és sorra a házfalra mázolták. (Néhány hete újra látam a cigánysort, a sávok előtt legnagyobb sajnálatomra elűnt. Most az a divat, hogy házaikat kékre és zöldre festik, egyik-másikat mindkettőre.)

A cigányok lakáshelyzetében az utóbbi években új vonások is észlelhetők. Régen az eléggé zárt cigánysoron laktak, ma, ha valamelyikük új házat épít, az a lenti faluban épül fel. Az Aggtelke felé haladó országút mentén, a Felvég utolsó, s a községben a legrangosabb közé számító háza például egy cigánycsaládé. Igaz, hogy löttyereményből emeltette, de költötte volna sokkal rosszabbra is. A tanács is erőfeszítéseket tesz a túlszűfolt vagy egészségtelen cigánylakások teljes felszámolására. Évenként meghatározott keretből negyvenezer forintos kölcsönt juttatnak házvásárlásra. Ebben az évben három családnak jutott ilyen kölcsön, kettő még ezután kerül sorra. Ezek a lakások szintén a faluban vannak, hogy mást ne mondjak, nagyapának az a háza, amelyikben a gyerekkoromat töltöttem, ma egy cigány-családé.

Mindezt azért is tartottam fontosnak közölni, mert tudok esetekről, ahol a falusi vagy városi lakosság ellenállásába ütközött, hogy kiejük cigányok telepedjenek. Színben ilyen probléma nincs. Megjegyzés nélkül veszik tudomásul a keveredést, mint ahogyan együtt söröznek a falatozóban, együtt bökődik a dákókkal a biliárdgolyót. Nincs ellentét vagy elkülönülés. Vagy mégis? Megkérdeztem: hány magyar lány ment feleségül cigánylegényhez vagy fordítva? Tudtak mondani példát, de egyiket sem a faluból. Pontosabban: cigánylányok feleségül mentek falusi legényekhez, de más községbelihez vagy méginkább városihoz.

Szokta-e a cigány a szántást?

Utaltam már rá, hogy a színi cigányok mindig dolgoztak, ma is munkahelye van valamennyinek, munkakerülő nem akad köztük, egészen pontosan szólva eggyel sem több, mint a többi falusi között. Keresetük teljesen azonos a magyarokéval, semmiben sem tér el az országosan ismert jövedelmektől.

Hajdanában az 1945 előtt is létező állami erdőgazdaság több ezer holdja nyújtott leginkább munkaalkalmat. Csemetét ültettek, fakitermelésben és szállítási, rakodási munkában vettek részt. Vállaltak

azonban alkalmi napszámmunkát a parasztnál, útépitésnél és minden adódó helyen. Egyikük például, noha a szakmát nem tanulta, felcsapott borbélynak, vasárnaponként végigjárta a falut, tisztes bevételt vágott zsebre a hajnyírásból.

Mindemellett a hagyományos foglalkozási ágakat is gyakorolták, mármint a zenélést. Egyszerre három-négy banda is működött, most is össze lehetne állítani ugyanennyit. Egy-egy lakodalom alkalmával szabályos versengés indult meg közöttük, hogy ki szolgáltassa a talpalávalót.

Legjobbnak „a Jenő bandáját” tartották, neki *Grujó* lett volna a családneve, ha valaha valaki kimondta volna. Jenő a faluban primás volt, de kontrásként Miskolcon is muzsikált valamikor, ez nagy tekintélyt szerzett neki. Kiüregedett a cigányzenéből, megmegrögő keze nem tarthatja biztonságban a vonót. Családja sincs. Iszogatja a fröccseit, amelyeket a régi ismerősök fizetnek neki és elégedél a tanácstól kapott szociális segélyből. Rajta kívül még nyolc ember kap hasonló állami támogatást, több indokolt igény nincs is.

Munkahelyük — egy részüknek — ma is az állami gazdaság, hiszen a színi részlegnek ötszáz dolgozója van a környékből. Érdekes azonban, hogy többen járnak az ózdi erdőgazdaságba, mint a helyi-be. Új dolog, hogy sok közöttük a bányász. Rudabánya, Ormosbánya és a környező borsodi szénmedence aknáiba naponként viszi-hozza őket a bányászbusz.

Érdekes, hogy a kínálkozó munkaalkalmak közül nem vonzódnak a szövetkezetek, bebizonyítják — szó szerint —, hogy nem szokta a cigány a szántást. A falunak pedig — a gyenge talajadottságokhoz, az északi hűvösebb időjáráshoz képest — jól működő szövetkezete van. Az asszonyok kedvező időben hetven-nyolcvan, a férfiak százszázötöt forintos kereshetnek napon, helyben. Mégis, a négyeszet-hatvan cigányból egyetlenegy a szövetkezeti tag. Rajta kívül öt-hat ember alkalmazottként dolgozik a szövetkezetben, pedig a helyi születésű elnököt tudom, hogy szívesen fogadná őket; szükség lenne rájuk.

Ez a hűvözözás a mezőgazdasági munkától megint olyan hagyomány, amelyről bajos őket leszoktatni. És nem ez az egyetlen. Ilyen például az is, hogy fölöttébb zajosak, zsvajgók, veszekedősek. Régebben gyakran megesezt, hogy a fél cigánysorra kiterjedő tömegverekedés tört ki. Borzasztó hangosak voltak, a férfiak csakánytól karón át bicskáig mindennel hadonászta, az asszonyok meg ékteleen sivítózással csaptak meg nagyobb lármát. Véltük volna, hogy nyolc-tíz halott maradt a csatában, de a végén mindig az derült ki: néhány horzsoláson kívül semmi nem történt. A karókkal csak fenyegetőztek, útsére legfeljebb a tenyerüket használták. Ma már ez a zsvajz is alább hagyott. Megtörtént az utóbbi időben, hogy egy harmadik faluból odakerült cigány férfi a kocsmában borotválva fenyegetett meg valakit. A többiek megakadályozták, hogy komolyabb összetűzés kerekedjék belőle. Nem is egytől hallottam, hogy elítélik az efféle kilengéseket. A rendőrség a megmondhatója, de köztudott a faluban és a környéken is, hogy napjainkban sem ilyen, sem másféle ügyben nem adnak több dolgot a közbiztonság óreinek, mint a magyar lakosság. Talán még annyit sem.

És a művelődés?

A színi cigányok lakása nemcsak kívülről elfogadható; rendes a bútorzata is, lényegileg nem tér el a falusiakétól. Új bútorok, új szőnyegek egyáltalán nem ritkák a cigányházakban. S ami, más vidékeket ismerve, talán a legváratlanabb: tiszták, rendesek. A házak, a lakások és a jól öltözött emberek is. Járványos megbetegedések nem emelkedik a falu átlaga fölé.

Miután keresetük megegyezik a többi falusiéval, jogos a kérdés: mennyire sikerült érdeklődésüket felkelteni a régi minimumhoz képest — betűismeret, némi számolni tudás — valami magasabb kulturális szint elérésére. A válasz nem egyértelmű, bár a haladás kétségtelen.

Egyetlen ház sincs a cigánysoron,

amelyikben ne szólna a rádió, és a családok fele televízióval is rendelkezik. Vagy tíz éve történt, hogy az első tévékészülékét megvette egyikük a jó üzleti érzékkel egyforintos belépődíj mellett mutogatva a műsort a mindig népes nézőseregnek.

Néhányan újságot is járatnak, de könyvet nem vesznek. A faluban időnként tartanak mozilőadást, ide elmennek. A Déryné Színház nem szokott jönni, tehát erről nem beszélhetünk. Hogy Miskolcra elmentek volna színházba, arra egyelőre nincs példa, arra is csak egy, hogy valaki közülük középiskolába iratkozott, most másodikos. Az első fecskének írjuk ide a nevét: *Fenyvesi Attila*. A többieknek ehhez nem a lehetősége, hanem az igénye hiányzik. Nem annyira a gyerekeiké, mint a szülőké.

Dobos iskolaigazgató agilis, fiatal ember, a szomszéd faluból tíz éve került Színbe, nemcsak érzi, tudja is, hogy külön gondolnia kell a cigánygyerekek oktatására. Gondosan összeállított statisztikái vannak a létszámokról, tanulmányi eredményeiről és problémáikról. Ezek a számok nem egészen szívdertítők; jelzik, hogy ebben a „minta faluban” is akad még tenivaló. Kezdjük azzal, hogy a múlt tanévi adatok alapján a tanulólétszám fele cigány, van azonban olyan osztály is, a III., amelyikben huszonnyolc gyerek közül huszonegy a cigány. Ottthon ezek a gyerekek eleve nem kaphatnak támogatást a szülőktől a tanuláshoz. Amit lehet, az iskola pótol. Vanak azonban másféle számok is: az első osztályban a gyerekek hetven százaléka cigány, a VIII. osztályban csak huszonhárom százalék. Pedig nyolc évvel ezelőtt azok is többségben voltak. A lemorzsolódás nagy. Próbálják megakadályozni az iskolakerülést — nem mindig sikerrel. Az egyik gyerek például orvosi bizonyítványt lo-bogtatva ment az igazgatóhoz; bejelentette, hogy ő „beteg siktán” van. Az apjától tanult bányász kifejezéssel, siktánban mondván a műszakot. A táj csak az volt, hogy nem is igen tagadta, hogy nem beteg. Mit tehet ilyenkor a tanfészt?

Összehívták például az érintett szülőket a tanács házára. Az igazgatót kívül a tanács elnöke és titkára, a falu partitkára, a népfőnök is jelen volt. Megpróbálták a lelkükre beszélni. Többször ismételve, ez a módszer eredményt nem járhat. Néhány esetben alkalmazzák a szülőkre kiróható bírságot is. Mit tehetnek azonban azzal a tizenegy éves gyerekekkel, aki még mindig elsőosztályos? Az apróságokat zavarja a jelenléte, ő meg már úgysem viszi sokra a tudományokban; tehát engedélyezik — hivatalosan is — a kimaradást.

Nagyon nagy gondot okoz a tanfészt jelenlegi összetétele is. Az igazgatót kívül még három pedagógusnak van valamilyen pedagógiai képesítése, hat képesítés nélküli nevelőjük van. Az utóbbiak fizetése ezer forint, vidékiek lévén, kétszázötvenet lakbérre — albréltre adnak ki, ugyanannyit kosztára. Mi marad nekik?

— Lehetne találni jó pedagógusokat — mondotta az igazgató —, de nem válogathatók, mert a második szavuk a lakás, azt pedig a faluban nem tudunk adni. (Ha megengedi, tisztelettel megkérem Varga Gábornét, a megyei tanács elnökhelyettesét, az országgyűlés alelnökét, aki valaha maga is pedagógus volt, gondoljon a színi pedagógusokra, pontosabban arra, hogy a mostaninál felkészültebb testület támogassa az odaadó és hozzáértő igazgatót.) A hozzáértőbb tanfésztet bizonyára jobb eredményeket érhetne el a cigánygyerekek oktatásában, nevelésében, bár az sem megvetendő, hogy tanulmányi átlaguk nem rosszabb a falusi gyerekekénél és jobb, mint a szomszédos községek cigányaié.

Az sem lebecsülendő, hogy a cigányok körében nincs számbavehető erkölcsi probléma, noha egyik-másik nyolcadikosnak már vőlegénye van. Ebben a vonatkozásban egyébként régen is buzogt benünk a népi öntudat. Hallottam például — úgy harminc éve —, hogy az egyik cigánylány szidta az udvarlóját, szóról szóra így: — Eregy már te, hiszen te alábbvaló vagy a falusi legényeknél!

Ágost Margit: Ádám és Éva (línó)